

VIRTUÁLIS SZELLEMI PARLAMENT

Üzenet Kós Károllyal – Újvidékre

K Á N T O R L A J O S

Első pillantásra bizonynyal furcsának tűnik, hogy nem Kassák Lajossal, Déry Tiborral, József Attilával vagy Radnóti Miklóssal próbálok érdemben átszólni a *Korunk* műhelyéből az ünneplő *Híd*hoz, Kolozsvárról Újvidékre, hanem – Kós Károllyal. A magyar avantgárd, a XX. századi magyar líra nagyjai helyett a transzszilvanizmus klasszikusával. Aki ráadásul a régi, Dienes-, majd Gaál Gábor-féle *Korunk*nak nem volt munkatársa, ellenfele viszont igen; igaz, hogy aztán, a hetvenes években, szívesen volt jelen a mi folyóiratunkban, sőt élete első s egyben utolsó grafikai kiállítására – túl a kilencvenedik évén – a *Korunk* Galériában került sor.

Annak, hogy az *Erdélyi Helikon* frontemberét idézem a hetvenéves *Híd*-évfordulón, több oka van. Mindenekelőtt egy nagyon hétköznapi: most került a kezembe Kós Károly levelezésének gazdag (894 oldal kitévő) gyűjteménye, s a lapozgatás közben rányitottam Kósnak Kosztolányi Dezsőhöz írt leveleire; szám szerint háromra: kettő közülük 1932. márciusi keltezésű, a harmadik 1935. május 9-i dátumot visel. A budapesti Mundus Magyar Egyetemi Kiadó (Sas Péter szerkesztette) 2003-as kötete előtt már olvashatók voltak a *Tiszatáj*ban (1980. 8.), Kiss Ferenc adta közre őket. A lappéldányt pedig – a ceruzabejegyzés igazolja – Ilia Mihály juttatta el hozzám annak idején, noha már öt éve nem volt a *Tiszatáj* szerkesztője. A nevek összekapcsolásával, a találkozások felidézésével folytathatnám magántörténelmünket (a nemsokára hetvenéves Ilia tanár úr és a hetvenöthöz közeledő mai *Híd*-szerkesztő,

Bori Imre dicséretével, illetve a nála egy évvel korábban született, Tiszapéterfalváról Budapestre elszármazott Kosztolányi-kutató néhai Kiss Ferencre és ilyen-olyan vitákra is emlékezve), de nem akarok leragadni az anekdotázásban, sem az alkalmi tanúskodásban, inkább visszatérek Kós Károlyhoz és Kosztolányihoz. Az említett levelek ugyanis visszhangoznak a mában, többszörösen is. (Én még hozzájuk olvastam *Bori Imre huszonöt tanulmányából A mítoszeremtő Kosztolányiról* szólót, a lényegre figyelve, nem pedig a több évtizedes barátságunk egy nehéz szakaszára utaló, 1984-es szerzői ajánlásra.)

1932 márciusában Kós Károly kéréssel fordult Kosztolányihoz, a magyar PEN Klub első elnökéhez, a budapesti PEN-kongresszus előtt, egy PEN-alapszabály sürgős elküldését kérve. A sürgősség oka a közeli kolozsvári tárgyalás a román PEN-elnökkel. Az előzmény, a háttérmagyarázat pedig: „Romániának is megalakult a maga PEN Club-sectiója, de abban annakidején és a máj napig sem a magyarság, sem a szászok (velünk egyetértve) nem kapcsolódtak be, miután a románok nemzeti türelmetlensége nem akarta megengedni egy befelé független, illetve autonóm magyar, illetőleg szász alszekció megalakulását, és csak egyenként kért fel minket a romániai szekcióba való belépésre. Hosszas és kellemetlen tárgyalások folytak erről már és sokszor, mert a román írók mégis restelték azt, hogy Pen-klubjukban egyetlen magyar, vagy szász író sincsen. Ez kifelé nem vallott dicsőségükre.” Az aláírást a „régí és változatlan barátság”-ra való utalás előzi meg. Kosztolányi Dezső postafordultával válaszolt (ennek a levélnek nincs közvetlen nyoma a Kosztolányi-irodalomban), küldte a kért alapszabályt, amit Kós egy héttel az első levél keltezése után már meg is köszönhetett. Ez újabb Kós-levélben utalást találunk egy megjelenés előtt álló Kosztolányi-versre (az *Ilona* az *Erdélyi Helikon* 1932. áprilisi számában meg is jelent), valamint a Kádár Imre fordította román népdalok kötetére, amelyről kritikát kérnek Kosztolányitól.

Mindez csak irodalomtörténeti adalék – a mába világítóan fontosat az 1935-ös Kós-levélben olvassuk. Itt Kosztolányi feleségének egy kéziratára utal az első sorokban Kós Károly, de mindjárt el is hárítja magától a választ, kiadói (Erdélyi Szépműves Céh) és közéleti, kultúrpolitikai, (református) egyházi, sőt gazdasági elfoglaltságaira, felelősségére hivatkozva; a *Helikon*-szerkesztéssel nincs ideje komolyan foglalkozni. És

itt következik a levél érdemi része, a ráerősítés a konkrétumok felsorolására:

„Bizonyos, hogy nekünk ma tartalmasabb az életünk, mint a Tiétek ott. Ez a mi előnyünk Fölöttetek. De reádolgozunk erre, és ez a mi hátrányunk Veletek szemben.

De ha jól meggondolom: mégse cserélném el ezt a sorsot a magyarországi magyar művészsorssal, ma sem, ennyi nehéz, kimondhatatlanul nehéz esztendő tanulságai után sem és a teljesen bizonytalan, de bizonyosan csak nehezebb jövődőtől való őszinte irtózásom dacára sem.

És boldog vagyok, mert tudom, hogy egyetlen igazi erdélyi művész sem cserélné el a maga itteni sorsát egy talán anyagilag jobb magyarországi sorssal. Aki tőlünk az elmúlt évek során elbúcsúzott, azt könnyű szívvel eresztettük el, és aki még el fog menni (mert készül még néhány), könnyebbedés lesz nekünk is. Inkább az a baj, hogy vannak, akiket menesztenénk, de nem mennek.”

A kemény és önérzetes Kósnak nyilván eszébe sem jut, hogy szigorú szavaival esetleg Kosztolányit is sértheti – már csak azért sem gondol erre (?), mert a megszólított már rég, a hatalomváltozás előtt került el Szabadkáról Budapestre. Az Erdélyből távozottak ilyen sommás elmarasztalását, a „könnyebbedő” lemondást róluk nem igazolja a kor sajtója – elég az első Helikon-szerkesztő, Áprily Lajos áttelepedésének visszhangjára utalnunk, éppen az *Erdélyi Helikonban*. Különben Áprily szerkesztői idejében, az 1928-as évfolyam 3. számában jelenik meg először Kosztolányi-írás a kolozsvári irodalmi folyóiratban, hat lírai miniatűr (*Verssorok* cím alatt), majd a Kuncz Aladár által átvett Helikon készíti Kosztolányit munkatársi kapcsolatra: az 1929. novemberi lapszámot a *Katé az anyanyelvről* nyitja. Kosztolányi Dezső vallomása tökéletesen egyezik a szerkesztő Kuncz Aladár programjával: a szétszakított magyar irodalom új egységének megteremtésével és az egyetemesség igényével. „Ez a nyelv – írta Kosztolányi – fűz össze az emberiséggel, mert általa teljes ember lehetek, ösztönösen, csorbítatlanul fejezhetem ki magam, ennél fogva érintkezhetem a népek hazájával, a nagyvilággal, sokkal inkább, mint ama nyelvek által, melyeket időközben értelemmel, jól-rosszul megtanultam. Ez a nyelv eltéphetetlenül köt össze mindazokkal, akik magyarok, élőkkel, akik itt járnak közelemben és holtakkal, akik már régen elmúltak, öregekkel, akik a múltat és csecsemőkkel, akik a

jövőt jelentik. Titokzatos szellemi testvériség ez, olyan lelki atyafiság, melyet sem az életsorsok és nézetek, se a műveltség és hajlandóság különbözősége nem dönthet meg soha.”

A magyar nyelv szerelmesét, a nyelv művésztét Kós Károly is becsülte, de az életmű egészéről és az emberről többször is fenntartásokkal, idegenkedve nyilatkozott. Az 1932-es levél „régí és változatlan barátsággal” aláírása reális tartalom nélküli fordulat – ha összevetjük Kós különböző helyeken, visszaemlékezésekben, másokhoz írt levelekben megtalálható kijelentéseivel, Kosztolányira tett megjegyzéseivel. Kós Károly alapvetően idegennek érezte Kosztolányit, föltehetőleg már akkor is, amikor a budapesti kávéház ugyanazon asztalánál ültek. A *Találkozásaim Móricz Zsigával* című írásában (*Erdélyi Helikon*, 1939. 604–605.) a társaság leírásában tulajdonképpen minősít is: „Az ember, ha Pesten él és legényember, s kivált, ha művész-féle mestersége van, az östéit, sőt éccakáit kávéházban tölti el. A ritka kivételek ezt a szabályt csak erősítik. Egy ilyen kávéházi cigánytársaságba én is becseppentem: írók, újságírók, színészek, építészek, iparművészek közé a Baross-kávéház ún. »balszélfogó« asztalához. Egy-két öregem kívül mind fiatalok kerülünk ott össze: Márkus László, Kosztolányi Dezső, Kárpáti Aurél, Muhits Sándor, Fehérkúthy Bálint, Zrumeczky Dezső, P. Ábrahám Ernő, Bartos Károly, Kürthy György, Márffy Ödön.”

Ugyanezt a kávéházi világot Bori Imre Kosztolányi-tanulmánya más-képp értékeli, pontosabban egy valóban figyelemre méltó vonatkozást emel ki – ami Kós Károlyra is érvényes. „Kosztolányi Dezső nemzedékének nem kivételes jelensége – szögezzük le azonban a közhiedelem ellenében, hiszen sajátos paradoxona éppen ennek a nemzedéknek, hogy míg a Nyugattal meglobogtatta a magyar provincializmus minden megjelenési formája ellen indított harc zászlaját, és Budapesten gyülekezett, mintha a szellemi életben a magyar kapitalizmus központosító politikájának a szellemi életbeli viszonyait lenne feladata megteremteni, egyúttal a regionalizmusra is felesküdt. Úgy éltek Budapest kávéházaiban, utcáin és szerkesztőségeiben, mintha a maguk szűkebb szülőföldjének a küldöttei lennének egy virtuális szellemi parlament soha meg nem szakadó ülésén. És Ady Endre itt is a példamutató és a vezér volt.” (Bori e háttér felvázolásával készíti elő *A szegény kisgyermek panasza*i szülőföldhöz kötő elemzését. Érdekes, hogy Kós Károly egye-

dül ezt a Kosztolányi-művet szerette – amint ezt Áprily Lajosnak írt levelében, 1958 márciusában megvallotta.)

Kós mindig vállalta Adyt – Móricz Zsigmondot is majdnem egész életművével –, a többi nyugatost azonban nem szerette. Egy hosszabb, egész életpályájára visszatekintő levélben Czine Mihálynak (1961. január 15-én) kerekén kimondja: „Ady és Móricz író kortársai (Babits, Kosztolányi, Szabó Dezső, Karinthy stb.) idegenek voltak és maradtak számomra.” Egy másik, kevéssel halála előtt írt és elküldött levélben (Tasnádi Gábornak, 1975. október 6.) most már Kosztolányira szűkítve fejti ki ellenérzéseit: „És bár sem akkor, sem később soha nem voltak konfliktusaim vele (Kosztolányival), még vitáim sem, és megbecsültem benne »a magyar nyelv jól készült mesterét«, sőt vannak versei, melyeket megkedveltem, megszerettem, de írói életmunkájának egészével mégsem tudtam megbarátkozni, az embert pedig eleitől kezdve ösztönösen nem vállalta a szívem.” Elmondható, hogy lényegében ehhez az „idegen” táborhoz sorolta a Helikon-szerkesztő Kuncz Aladárt is – jóllehet a Kunczot búcsúztató helikoni emlékszámában (1931 nyárutóján) többször is „korrigálta” az „európaibb” író- és szerkesztőtársról kialakított véleményét, mi több, idáig jutott az önkorrekción: „... ha lesz is az Erdélyi Helikonnak ezután még jó, sőt nagyszerű szerkesztője, de számomra Kuncz Aladárral meghalt az egyetlen és páratlan szerkesztő.” Ehhez az ítélethez mérve, legalábbis meglepő az, amivel Czine Mihályt, az erdélyi magyar irodalomról összefoglaló tanulmányt író irodalomtörténészt megfeddi – többek közt Kuncz Aladár szerkesztői-irodalomszervezői érdemeinek túlértékelése miatt, a mellette dolgozó Kovács Lászlót emelve magasba. (A már-már tanulmány terjedelmű Kós-levél kelte: 1966. január 1.)

Az a bizonyos „virtuális szellemi parlament” tehát sokfelé ágazott, a szülőföld, a regionalizmus, illetve az európaiság vállalása a XX. században egymással vitatkozó, különböző értékeket teremtő változatokban valósult meg. A nagy történet pedig így vagy úgy az új században, az új évezredben is folytatódik. A *Hid* ennek ugyanúgy megmondhatója, mint a mi mai erdélyi folyóirataink – vagy a pozsonyi, a kecskeméti, pécsi és persze a budapesti irodalmi fórumok.